

**1916-YILGI MILLIY OZODLIK HARAKATINING KELIB CHIQISH
SABABLARI VA IJTIMOIIY-IQTISODIY OMILLARI**

Talaba: Usmonov Oybek Ihlom o'g'li

Ilmiy rahbar: Normuminov Ramziddin Xayitovich

Annotatsiya: *Ushbu maqolada XX asr boshlarida Turkiston o'lkasida yuz bergan 1916-yilgi milliy ozodlik harakatining boshlanish sabablari va unga zamin yaratgan omillar tadqiq etilgan. Chor Rossiyasining o'lkada yuritgan agrar-mustamlakachilik siyosati, mahalliy aholidan yerlarning tortib olinishi hamda Birinchi jahon urushi davridagi iqtisodiy qiyinchiliklar tahlil qilingan. Shuningdek, qo'zg'olonning boshlanishiga bevosita turtki bo'lgan 1916-yil 25-iyundagi podsho farmonining mohiyati yoritilgan.*

Kalit so'zlar: *Turkiston, 1916-yilgi qo'zg'olon, mustamlakachilik siyosati, agrar inqiroz, mardikorlikka olish, podsho farmoni, ijtimoiy norozilik.*

Kirish

O'zbekiston tarixining eng keskin va murakkab sahifalaridan biri – bu xalqimizning milliy mustaqillik va ozodlik yo'lidagi kurashlaridir. Ana shunday ulkan tarixiy voqealardan biri 1916-yilda Turkiston o'lkasini qamrab olgan milliy ozodlik harakatidir. Ushbu harakat chorizmning yarim asrlik shafqatsiz mustamlakachilik tizimiga qarshi xalqning portlagan g'azabi edi. Mazkur maqolada qo'zg'olonning kelib chiqishiga sabab bo'lgan chuqur iqtisodiy, ijtimoiy va siyosiy omillarni tizimli o'rganish maqsad qilingan.

Chor Rossiyasi Turkistonni bosib olgandan keyin bu yerda tub aholi manfaatlariga zid bo'lgan iqtisodiy va agrar (yer) siyosatini yurita boshladi. Bu siyosat yillar davomida mahalliy xalqning qashshoqlashishiga olib keldi:

Yerlarning tortib olinishi: Rossiyaning ichki hududlaridan ko'chirib keltirilgan rus dehqonlari uchun Turkistonning (ayniqsa, Yettisuv, Sirdaryo va Farg'ona vodiysining) eng unumdor yerlari mahalliy aholidan majburan tortib olindi. Tub joy dehqonlari esa suvsiz va unumsiz yerlarga siqib chiqarildi.

Paxta yakkahokimligi (Monokultura): O'lka imperiyaning to'qimachilik sanoati uchun faqat xomashyo yetkazib beradigan bazaga aylantirildi. G'alla maydonlari qisqartirilib, paxta ekish majburiy qilib qo'yilishi oqibatida o'lkada oziq-ovqat va don tanqisligi yuzaga keldi.

Birinchi jahon urushining og'ir oqibatlari: 1914-yilda boshlangan urush Turkiston iqtisodiyotini butunlay xonavayron qildi. Armiya ehtiyojlari uchun aholidan ot-ulovlar, g'alla, go'sht va kiyim-kechaklar majburiy va arzon narxlarda yig'ib olindi. Soliqlar miqdori bir necha barobar ko'paytirildi.

Yillar davomida to'planib kelgan norozilik va nafratning portlashiga 1916-yil 25-iyunda imperator Nikolay II tomonidan imzolangan farmon bevosita turtki bo'ldi.

Farmonning mazmuni: Bu hujjatga ko'ra, Turkiston o'lkasining 19 yoshdan 43 yoshgacha bo'lgan erkak aholisini harakatdagi armiya orqasidagi harbiy mudofaa inshootlari va aloqa yo'llari qurish ishlari (ya'ni mardikorlik) uchun safarbar etish talab qilindi.

Aholining keskin qarshiligiga va qo'zg'olon boshlanishiga quyidagi omillar sabab bo'ldi:

Mavsumning to'g'ri kelmasligi: Safarbarlik ayni yozgi hosil yig'ish pallasida e'lon qilindi. Erkak ishchi kuchining ketishi oilalarni ochlikka mahkum etishni anglatardi.

Mahalliy ma'muriyatning adolatsizligi: Ro'yxat tuzish ishlari yuklatilgan mahalliy mirzalar, ellikboshilar va mingboshilar korrupsiyaga yo'l qo'ydilar. Boylarning farzandlari pora evaziga ro'yxatdan o'chirildi, bor og'irlik esa kambag'al va himoyasiz xalq yelkasiga tushdi.

Ushbu adolatsizlikka chiday olmagan xalq 1916-yilning iyul oyi boshida Xo'jand, Toshkent, Jizzax, Andijon va boshqa hududlarda ochiqchasiga bosh ko'tardi va stixiyali namoyishlar tez fursatda qurolli qo'zg'olonga aylanib ketdi.

Xulosa

1916-yilgi milliy ozodlik harakati tasodifan yuzaga kelgan voqea emas. U chorizmning uzoq yillik agrar talonchiligi, iqtisodiy zulmi va milliy kamsitish siyosatining oqibati edi. 25-iyundagi mardikorlikka olish haqidagi nohaq farmon esa sabr kosasini to'ldirgan so'nggi tomchi bo'ldi. Harakat shafqatsizlik bilan bostirilgan bo'lsa-da, u xalqimizning ozodlik ruhi hech qachon o'lmasligini butun dunyoga isbotladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekistonning yangi tarixi. 1-kitob: Turkiston chor Rossiyasi mustamlakachiligi davrida. – Toshkent: Sharq, 2000.
2. Ziyoev H. Turkistonda Rossiya tajovuzi va zulmiga qarshi kurash. – Toshkent, 1998.
3. Rajabov Q., Zamonov A. O'zbekiston tarixi (XIX asr ikkinchi yarmi – XX asr boshlari). – Toshkent, 2019.